

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației

Departamentul de Științe ale Educației

Școala doctorală „Educație, Reflecție, Dezvoltare”

**PREVALENȚA FENOMENELOR DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING ÎNTÂLNITE
ÎN CADRUL CICLULUI DE OBSERVARE ȘI ORIENTARE A ELEVILOR**

Conducător științific,

Prof. univ.dr. habil. Nicolae-Cristian Stan

Doctorand,

Lavinia Mirela Belciu (căs. Mureșan)

Cluj-Napoca, 2021

CUPRINS

ARGUMENT	4
CAPITOLUL I	6
FENOMENELE DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING ÎN REALITATEA EDUCAȚIONALĂ CONTEMPORANĂ.....	6
I.1. Fenomenele de bullying, cyberbullying și concepte conexe - clarificări terminologice, definiții și relații între ele.....	6
I.1.1. Conceptul de bullying și cyberbullying, cauze și perspective teoretice.....	7
I.1.2. Analiza studiilor privind fenomenele agresive de tip bullying și cyberbullying la nivel internațional	7
I.1.3. Analiza studiilor privind fenomenele agresive de tip bullying și cyberbullying la nivel național	8
I.2. Relația de cauzalitate între victimă, agresor, martor, implicații ale actelor de agresiune de tip bullying și cyberbullying.....	8
I.2.1. Cauze și forme de manifestare ale fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar;.....	9
I.2.2. Caracteristicile actorilor implicați în agresiunile de tip bullying- agresori, victime, martori	9
I.2.3. Comportamente ale elevilor încadrate în categoria bullying și cyberbullying - tipuri.....	10
CAPITOLUL II.....	11
EFECTELE FENOMENELOR AGRESIVE DE TIP BULLYING ȘI CYBERBULLYING LA ELEVI.....	11
CAPITOLUL III.....	14
POLITICI, STRATEGII ȘI MĂSURI DE REDUCERE A FENOMENELOR DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING - ANALIZĂ CRITICĂ	14
III.1. Politici internaționale și europene privind reducerea fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar	14
III.2. Programe de prevenire a fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivel național	15
III.3. Programe și măsuri de intervenție privind reducerea fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivel mondial	15
III.4. Analiză critică comparativă privind politicile anti-bullying în U.E.	16
CAPITOLUL IV	17
COORDONATELE GENERALE ALE CERCETĂRII.....	17
IV.1. Contextul, motivarea alegerii temei de cercetare	17
IV.2. Designul cercetării.....	18
IV.2.1. Scopul și obiectivele cercetării	18
IV.2.2. Întrebările, ipoteza și variabilele cercetării	19

IV.2.2.1. Întrebările cercetării	19
IV.2.2.2. Ipoteza cercetării	20
IV.2.2.3. Variabilele cercetării	20
IV.2.3. Strategia cercetării	21
IV.2.3.1. Sistemul metodelor și al instrumentelor de cercetare valorificate	21
IV.2.3.2. Eșantionul de participanți	22
IV.2.3.3. Eșantionul de conținut	23
CAPITOLUL V	24
CONȚINUTUL ETAPELOR DE CERCETARE	24
V.1. Etapele cercetării pedagogice	24
V.2 ETAPA PREEXPIMENTALĂ	24
V.2.1. Obiectivele etapei preexperimentale	24
V.2.2. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarele aplicate elevilor	24
V.2.2.1. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarul aplicate elevilor privind identificarea situațiilor de bullying	24
V.2.2.2. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarul aplicate elevilor privind identificarea situațiilor de cyberbullying	25
V.2.2.3. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarul aplicat directorilor/directorilor adjuncți	Error! Bookmark not defined.
V.3. ETAPA EXPERIMENTALĂ	26
V.3.1. Programul de intervenție formativ	26
V.3.1.1. Obiectivele programului de intervenție formative	Error! Bookmark not defined.
V.3.1.2. Programul activităților derulate online cu elevii	Error! Bookmark not defined.
V.3.1.3. Conținutul temelor din programul de intervenție formativ	Error! Bookmark not defined.
V.3.2. Etapa evaluării de progres	27
V.3.2.1. Scopul și obiectivele etapei de evidențiere a progresului	Error! Bookmark not defined.
V.3.2.2. Prezentarea și interpretarea datelor pentru focus-grup realizat cu elevii	Error! Bookmark not defined.
V.3.2.3. Prezentarea și interpretarea datelor pentru focus-grup realizat cu profesorii	Error! Bookmark not defined.
V.4. ETAPA POSTEXPERIMENTALĂ	27
V.4.1. Prezentarea datelor postexperimentale pentru fenomenul de bullying	27
V.4.2. Prezentarea datelor postexperimentale pentru fenomenul de cyberbullying	28
V.4.3. Date comparative: etapa pre/postexperimentală - fenomenul de bullying	29
V.4.4. Date comparative: etapa pre/postexperimentală - fenomenul de cyberbullying	30
V.4.5. Forme de feedback pentru activitățile derulate în programul de intervenție	30

V.4.5.1. Feedback-ul elevilor	31
V.4.5.2. Feedback-ul cadrelor didactice	31
V.4.6. Linii directoare ale Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying.....	32
CAPITOLUL VI	33
CONCLUZIILE ȘI IMPLICAȚIILE CERCETĂRII PRIVIND PREVALENȚA FENOMENELOR DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING	33
VI.1. Concluziile cercetării experimentale	33
VI.2. Concluzii finale	34
VI.3 Originalitatea lucrării	35
VI.4 Limitele cercetării.....	35
VI.5. Direcții noi de cercetare a fenomenelor de bullying și cyberbullyig	36
BIBLIOGRAFIE	37
ANEXE	Error! Bookmark not defined.

Cuvinte cheie: *violență, agresivitate, agresiune, comportament de intimidare, bullying, cyberbullying, linii directoare, strategie anti-bullying, strategie anti-cyberbullying, linii directoare, comportament prosocial, conștientizare, prevenție, intervenție, reziliență, politici educaționale, ciclul de observare și orientare, prevalența, program formativ, dezvoltare personală, stimă de sine.*

ARGUMENT

Tema de cercetare aleasă, fenomenele de bullying și cyberbullying, influența în mediul școlar românesc cu un program de intervenție educațională pentru elevii de gimnaziu și liceu, din ciclul de observare și orientare, pornește de la premisa că, pe măsură ce caracterul agresiv-comportamental se intensifică, se accentuează apariția fenomenelor de bullying și cyberbullying, permanentizându-se, astfel, nivelul de agresivitate. Având în vedere această premisă de lucru, ne propunem să experimentăm un program de intervenție educațională pentru elevii de gimnaziu.

Importanța temei privind problematica actelor agresive de tip bullying și cyberbullying rezidă, pe de o parte, din faptul că elemente definitorii ale celor două fenomene au fost insuficient analizate, și, pe de altă parte, în actualitatea zilei de azi, bullying-ul și cyberbullying-ul reprezintă, un domeniu de cercetare teoretică și aplicativă incitant, neepuizat științific, deși tot mai exploatat. De asemenea, lipsa unor demersuri sistematice privind cauzalitatea celor două fenomene a permis crearea unor mituri ca, de exemplu, acela că populația școlară poate reprezenta un factor ce favorizează violența.

Contextul educațional și social actual deține, în plus, caracteristicile unui mediu ostil fiind o joncțiune între violență – agresivitate – agresiune – comportament de intimidare – bullying – cyberbullying. Nevoia de analiză a fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar, vine tocmai din faptul că, astăzi, comportamentele de intimidare sunt recunoscute ca fiind probleme de adaptare ale adolescenților. Așadar, tema ce privește problematica actelor agresive de tip bullying și cyberbullying din sistemul de învățământ românesc, cu precădere cel preuniversitar, este adecvată contextului educațional și social actual, în curs de reformare și reconfigurare. Astfel, teza de față se înscrie într-o serie de cercetări, cu scopul de a îmbunătăți climatul educațional. Educația trebuie să deschidă valențe noi pentru existența umană, ajutând la o dezvoltare armonioasă a personalității actorilor implicați, elevi, profesori, părinți.

De asemenea, tema lucrării de față reprezintă și un punct de interacțiune între politicile educaționale actuale ale organismelor românești guvernamentale responsabile, ale societății civile, prin abordarea fenomenelor de bullying și cyberbullying în termeni de specificitate. Stabilirea riguroasă, chiar în contexte limitate, a fiecărui grup – țintă, a cauzelor, a factorilor, și a dimensiunilor acestor fenomene poate duce la prevenirea și ameliorarea formelor agresive de tip bullying și cyberbullying în mediul școlar.

CAPITOLUL I

FENOMENELE DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING ÎN REALITATEA EDUCAȚIONALĂ CONTEMPORANĂ

I.1. Fenomenele de bullying, cyberbullying și concepte conexe - clarificări terminologice, definiții și relații între ele

“Normalitatea se învață. Dacă am putea găsi viziunea și dorința de a aduce o schimbare reală în educație – de a alina metodele de predare și învățare cu realitatea în care trăim – una dintre prejudecățile pe care ar trebui să le depășim ar fi că actualul model educațional a fost inevitabil. [...] Greu dar nu imposibil. Din punctul meu de vedere, avem nevoie de o perspectivă nouă asupra convingerilor noastre fundamentale cu privire la predare și învățare, o perspectivă care să conteste realitatea și să se concentreze asupra a ceea ce funcționează, cu și de ce nu.” (Salman Khan, *O singură școală pentru toată lumea*, 2015, pp. 69-71)

Ce este bullying-ul, cyberbullying-ul? Cum diferă față de conceptele: agresiune, intimidare, hărțuire, abuz sau violență? Care sunt elementele de legătură între cele patru concepte?

Roony K. în *Encarta World English Dictionary (1999)*, definește conceptele de *bullying*, *agresiune*, și termeni similari precum *intimidare*, *hărțuire*, *abuz* sau *violență*.

Termeni	Definirea termenilor (conform <i>Encarta World English Dictionary, 1999</i>).
Agresiune	Atac – acțiune ostilă, în special atac fizic sau militar, îndreptat împotriva unei alte persoane sau țară, adeseori fără provocare. Atitudine ostilă sau comportament ostil - un comportament sau acțiune amenințătoare.
Bully	Persoană agresivă – care intimidează sau maltratează oamenii slabi.
Intimidare	A convinge sau a descuraja pe cineva prin frică – a convinge pe cineva să facă ceva sau a descuraja pe cineva să facă ceva prin șantaj, violență.
Hărțuire	A ataca, a deranja continuu și persistent pe cineva.
Abuz	Maltratare – fizică, sexuală sau psihologică asupra unei persoane. Insultă, jignire – într-un limbaj ofensator.

Termeni	Definirea termenilor (conform <i>Encarta World English Dictionary, 1999</i>).
Violență	Forță fizică – utilizarea forței fizice pentru a răni pe cineva sau pentru a deteriora ceva.
Cyber	Ostilitate în mediul virtual

Definiții ai termenilor conform Encarta World English Dictionary (1999)

Peter K. Smith notează faptul că „lexemul *bully* este (probabil) de origine olandeză, celelalte cuvinte au punctul de origine în limba latină sau franceză. Acest lucru este important atunci când ne uităm la cuvinte pentru *bully* în diferite limbi, deoarece nu există niciun cuvânt apropiat ca și corespondență în limba latină de bază” (Smith, 2014, p.11). Astfel, se poate afirma că termenii de *bullying*, *cyberbullying* pot fi substituiți cu termenii de *agresivitate* sau *violență*, aceasta fiind cea mai întâlnită suprapunere terminologică în literatura de specialitate.

I.1.1. Conceptul de bullying și cyberbullying, cauze și perspective teoretice

În spiritul ideii lui J.M. Ramirez (2000) studierea agresivității umane este un demers dificil, dată fiind natura eterogenă a termenului. Dacă în limbajul comun termenii de agresivitate și violență par a fi două concepte cu aceeași semnificație și același efect, literatura de specialitate, prin studiile și observațiile cercetătorilor efectuate în ultimii ani, diferențiază aceste noțiuni. Fenomenul este evident datorat utilizării mai multor termeni din aceeași arie semantică a literaturii de specialitate. Astfel, atât în literatura francofonă, cât și în literatura anglo-saxonă de specialitate apar concepte ce pot provoca confuzii, dacă cercetătorul nu este consecvent în utilizarea termenilor de specialitate pe parcursul întregului studiu.

Este importantă definirea agresivității în relație cu bullying-ul sau cyberbullying-ul asupra copilului, deoarece aceste concepte sunt de multe ori interschimbabile.

Cele două criterii suplimentare delimitează conceptele de agresivitate și bullying prin faptul că acesta din urmă este o agresiune, dar nu orice agresiune poate fi bullying. Această diferențiere trebuie respectată când se stabilește prezența fenomenului în școală, într-o instituție.

I.1.2. Analiza studiilor privind fenomenele agresive de tip bullying și cyberbullying la nivel internațional

O analiză extrem de amănunțită, a fenomenelor de cyberbullying dar mai ales de bullying, a fost realizată de Asociația Psihologilor Americani (American Psychological Association).

Cercetările de peste 40 de ani a acestor fenomene, au surprins complexitatea formelor acestora, generând direcții noi în cercetarea problematicii. O formă distinctă de agresiune și anume, agresiune interpersonală, nu a fost studiată în mod sistematic până în anii 1970. O atenție deosebită asupra acestui tip de subiect a „crescut exponențial” în ultima perioadă. În primele cercetări asupra fenomenului de bullying, ca agresivitate școlară, erau utilizați ca factori determinanți doar familia și situația economică în care se regăsea aceasta. Noțiunea de bullying astăzi, are conotații mult mai complexe (Gills Ferreol, 2003, pp. 36).

Potrivit raportului Organizației Mondiale a Sănătății (OMS, 2016), din cele 42 de țări europene în care a fost investigat fenomenul de bullying, România se găsește pe locul 3 în clasamentul acestora, cu 17% dintre elevii de 11 ani care au afirmat că au agresat alți elevi cel puțin de trei ori pe lună, procentul elevilor de 13 ani, respectiv 15 ani, care au agresat în mod repetat fiind de 23%.

I.1.3. Analiza studiilor privind fenomenele agresive de tip bullying și cyberbullying la nivel național

O formă de agresiune cu risc crescut în dezvoltarea inteligenței emoționale, indiferent de vârstă școlarii implicați, este agresivitatea emoțională. Această formă de agresiune emoțională poate fi determinată în spațiul școlar, în primul rând de „actorii implicați” profesori și elevi.

În concluzie, fenomenele de bullying și cyberbullying sunt o prezență certă în mediul școlar românesc. Sunt fenomene greu de controlat atât de către părinți, cât și de cadre didactice, deoarece copilul poate ascunde, de teamă, frică, mesajele de intimidare primite, parolând conturile pe rețelele de socializare.

I.2. Relația de cauzalitate între victimă, agresor, martor, implicații ale actelor de agresiune de tip bullying și cyberbullying

Hărțuirea, intimidarea este definită ca un comportament repetat a unor acțiuni de intimidare, de agresiune, în care o persoană sau mai multe intenționează să rănească fizic, să intimideze sau să tachineze, ironizeze, verbal, psihic sau fizic o altă persoană (Olweus, 1991).

Din perspectiva aceluiași autor, care subliniază existența a trei factori majori între agresivitate și fenomenul de intimidare, comportamentul agresorului este unul intenționat și repetat față de victimă, pe care o hărțuiește atât fizic, cât și verbal, psihic.

Astfel, o parte dintre diferențele de manifestare a agresivității față de bullying pot fi:

- a) agresivitatea se manifestă de regulă în acte unice, singulare, pe când intimidarea, hărțuirea, bullying-ul, cyberbullying-ul au un caracter repetitiv;
- b) relația agresor -victimă este caracterizată printr-un dezechilibru de putere, pe când actele de agresivitate se pot derula și între persoane care au același nivel de putere;
- c) actele de intimidare sunt caracterizate întotdeauna de intenționalitate.

I.2.1. Cauze și forme de manifestare ale fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar;

Un rol esențial în experiența de învățare, proces prin care trec toți elevii, îl are *Teoria modelării*, astfel Albert Bandura (Bandura, 1986), a aplicat teoria învățării sociale și în studierea fenomenului de agresivitate. Potrivit lui Bandura, agresivitatea poate fi un comportament social învățat de la modele adecvate, nu este un comportament înnăscut fiind similară oricărei reacții dobândite, prin observație, prin imitație ducând la frustrare (Bandura, 1973).

Inexistența unei “școli a părinților” duce de multe ori la o lipsă de aptitudini, o pregătire precară a adultului pentru asumarea rolului de părinte în concordanță cu nevoile imediate ale copilului.

Este de menționat faptul că aceste elemente sunt doar o parte dintre factorii declanșatori ai comportamentelor agresive, în fapt fiind imposibil să vorbim de o cauză unică; practic, vorbim de un complex de cauze, ce funcționează sinergic.

I.2.2. Caracteristicile actorilor implicați în agresiunile de tip bullying- agresori, victime, martori

Intimidarea este raportată de mulți cercetători ca fiind omniprezentă în multe țări din întreaga lume. (Hazler, Miller, Carney & Green, 2001; Olweus, 1994).

Fenomenele de tip bullying, hărțuirea, intimidarea repetată, agresiunea se desfășoară într-un anumit context social al grupului de prieteni, în clasă, în școală, în familie și în comunitate. Aceste fenomene nu sunt doar apanajul celor implicați în actele de agresiune. Prin urmare, devine esențială definirea unui cadru mult mai cuprinzător pentru a putea investiga diferitele elemente ce influențează bullying-ul, hărțuirea (Atlas & Pepler, 1998; Craig & Pepler 1997; Craig, Pepler & Atlas 2000; Hanish & Guerra 2000; Olweus 1994). Acești cercetători prezintă caracteristicile

predominante pe care le au atârta copiii care agresează/hârtaiesc, dar și copiii care sunt agreșați/hârtaiiți.

Martorii pot juca un rol important atârta în fenomenele de bullying cât și de cyberbullying, fiind împârtași în: martori pasivi sau martori activi (Wong-lo & Bullock, 2014). Modul lor de a acționa poate fi: martorii pasivi nu se implică; martorii activi pot să distribuie informația denigratoare cu victima mai departe, poate să fie alături de victimă sau să ceară ajutorul unui specialist sau unei persoane de încredere. Comportamentul martorilor poate avea o influență mare în ceea ce privește evoluția ulterioară a bullying-ului/cyberbullying-ului.

I.2.3. Comportamente ale elevilor încadrate în categoria bullying și cyberbullying - tipuri.

Elevii implicați în comportamente de intimidare au rol de victimă, agresor sau martor.

În general, victima, elevul agresat, este copleșit de frică, teamă. O parte dintre elevi sunt predispuși spre a fi abuzați datorită faptului că sunt „diferiți”. Victima, în general, manifestă o simptomatologie care ne poate indica prezența bullying-ului sau a cyberbullying-ului. Martorul este cel care observă fenomenul de bullying, și decide, în general, să nu intervină.

Acest comportament este generat de frica de a nu deveni chiar ea/el o victimă. În unele cazuri martorul instigă agresorul să hârtaiască victima. Majoritatea martorilor acceptă în mod pasiv derularea fenomenului de bullying, privind și nemanifestându-se sub o formă sau alta, din considerentul enunțat mai devreme.

CAPITOLUL II

EFECTELE FENOMENELOR AGRESIVE DE TIP BULLYING ȘI CYBERBULLYING LA ELEVI

Atât violența școlară, cât și bullying-ul, cyberbullying-ul ca fenomene complexe, există în mediul școlar românesc, în special la nivelul elevilor din ciclul gimnazial. Aceste fenomene pot afecta negativ victima, uneori pentru mult timp, prin probleme comportamentale, printr-un nivel ridicat al anxietății. Consecința a acestui tip de comportament de bullying duce la o izolare a țintei, a victimei. Cele două fenomene de bullying și de cyberbullying nu țin cont de gen, ele sunt prezente atât în comunitatea de fete, cât și cea de băieți, fiind într-o creștere tot mai alarmantă în mediul școlar românesc. În diferite țări și culturi au fost evidențiate prin mai multe studii, diferențe de comportament între fete și băieți în ceea ce privește bullying-ul/cyberbullying-ul.

Deși efectele negative ale bullying-ului/cyberbullying-ului sunt percepute de cadrele didactice, elevi, părinți în termeni de victimizare, comiterea unor fapte de bullying/ cyberbullying este strâns legată de consecințe compromițătoare, umilitoare.

II.1. Efectele pozitive ale activităților de dezvoltare a rezilienței

În ansamblu, programele anti-bullying/anti-cyberbullying implementate în mediul școlar au avut rezultate contradictorii, o parte dintre programele de intervenție implementate au relevat reducerea bullying-ului, altele nu au avut nici un efect și o parte dintre ele au raportat o creștere a fenomenelor. Aceste rezultate au avut mai multe cauze, astfel, elevii de vârstă mai mică tind să beneficieze ceva mai puțin de pe urma intervențiilor ce se bazează pe curriculum, a celor multidisciplinare, elevii mai mari beneficiază mai puțin de pe urma intervențiilor pe bază de formare a aptitudinilor sociale (Protogerou și Flisher, 2012).

Chiar dacă o parte dintre aceste programe nu au avut rezultate relevante în reducerea bullying-ului, au avut însă un efect major asupra conștientizării fenomenelor de bullying/cyberbullying la nivelul elevilor, cadrelor didactice, părinților, dar și asupra îmbunătățirii rezultatelor școlare, a aptitudinilor sociale și a stării generale de bine a acestora.

II.2. Cadrele didactice și rolul acestora în conștientizarea, prevenirea și reducerea bullying-ului/ cyberbullying-ului

Cadrele didactice au un rol important în conștientizarea, prevenirea și reducerea bullying-ului/ cyberbullying-ului, iar formarea acestora pentru a face față fenomenelor de bullying /cyberbullying sau pentru a nu fi ei înșiși promotori ai acestor fenomene este esențială. Cum cyberbullying-ul presupune o hărțuire online, atât cadrele didactice cât și părinții au nevoie de informații actualizate despre tipul, natura și efectele cyberbullying-ului asupra elevilor dar și de indicații de gestionare a acestuia.

Cyberbullying-ul este un fenomen ce are loc în mare parte în afara spațiului școlii, între colegii de școală, acesta a luat amploare odată cu apariția pandemiei Covid-19, astfel, rămâne o problemă ce aparține mediului educațional intern și extern.

II.3. Efectele bullying-ului asupra victimei, martorului și agresorului

Bullying-ul emoțional sau psihic lasă urme adânci victimei, astfel este deteriorat sentimentul stimei de sine, este redusă capacitatea acesteia de a lua decizii și de a dezvolta relații sănătoase în comunitatea din care face parte.

Rănila emoționale ale victimelor bullying-ului sau cyberbullying-ului, pot persista și pot avea efecte pe tot parcursul vieții.

Cercetătorii, cadrele didactice și clinicienii și-au focusat considerabil atenția asupra copiilor victime ale bullying-ului printre semenii. Observațiile au condus la evidențierea efectelor psihologice negative, cum ar fi: depresie, singurătate, anxietate, stimă de sine redusă. Studiile realizate au constatat un risc crescut pentru dezvoltarea externalizării problemelor comportamentale la copiii victime, inclusiv hiperactivitate, impulsivitate și agresivitate.

II.4. Efectele cyberbullying-ului asupra victimei, martorului și agresorului

Dincolo de efectul abuzului online, cyberbullying-ul este și o formă de abuz psiho-emoțional, prin care este modificată relația dintre victimă și grupul de prieteni de pe rețelele de socializare. Abuzul psiho-emoțional ce are loc pe o perioadă mai lungă de timp, poate avea consecințe psihologice grave asupra victimei.

Deși unele cercetări susțin că posibilitatea de a fi agresor cyberbully este mai mare la băieți decât la fete (Li, 2006), nu au fost găsite diferențe de gen relevante în relație de victimizare. Atât fenomenul de cyberbullying cât și de bullying pot fi asociate cu probleme psihosomatice. O parte dintre cercetătorii fenomenului de cyberbullying consideră că este necesară elaborarea unor norme clare pentru un comportament sănătos în mediul online (Sourander et al., 2010). Pentru elevi acest fenomen este o formă de abuz online.

CAPITOLUL III

POLITICI, STRATEGII ȘI MĂSURI DE REDUCERE A FENOMENELOR DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING - ANALIZĂ CRITICĂ

III.1. Politici internaționale și europene privind reducerea fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar

La nivel internațional există o serie de cercetări și politici oficiale ale Organizației Națiunilor Unite (ONU), ale Uniunii Europene, ale Consiliului Europei, cu privire la găsirea unei strategii comune de reducere a celor două fenomene, strategii pe care le vom evidenția în continuare:

- Agenda UE pentru drepturile copilului adoptată în 2011 și reafirmată în decembrie 2013;
- A 8-a Declarație a Forumului European (2013) și, mai ales, a 8-a Declarație a Forumului European pentru Sesiunea 3: Rolul sistemelor de protecție a copiilor față de Bullying și de Cyberbullying;
- Al 7-lea Forum european privind drepturile copilului din 2012 și, îndeosebi, declarația de bază a Forumului din cadrul atelierului privind violența împotriva copiilor;
- Carta europeană pentru o școală democratică fără violență;
- Liniile directoare ale Comitetului de Miniștri ai Consiliului Europei privind o justiție pentru copii (2010);
- Rezoluția 160 (2003) privind parteneriatele locale pentru prevenirea și combaterea violenței în școală;
- Strategia Comisiei pentru un internet mai sigur pentru copii (2012);
- Declarația membrilor Parlamentului European, în conformitate cu articolul 123 din Regulamentul de procedură privind stabilirea unei zile europene împotriva agresiunii și violenței în școală (2013);
- Comitetul ONU pentru Drepturile (CRC) Generale ale Copilului, Răspuns No 13 (2011): Dreptul copilului la libertatea de la toate formele de violență Art. 19;
- CRC General al ONU Răspuns No 1 (2001) scopurile educației Art. 29 (1);
- CRC Comitetul General al ONU Răspuns 14 (2013) cu privire la dreptul copilului de a avea interesele sale cele mai bune luate ca un aspect primar (art. 3, alin. 1);
- Orientările ONU pentru prevenirea delincvenței juvenile ("Principiile de la Riyadh", 1990);
- Raportul reuniunii Oslo Expert privind "Combaterea violenței în școli" (2011);

- Raportul mondial din 2006 privind violența împotriva copiilor;
- Studiul EU Kids Online(2011);
- Sondajul Eurobarometru privind o utilizare mai sigură a internetului pentru copii în UE, din perspectiva o părinților (2008);
- OMS/Europa – sondaje, Comportamentele sanogenetice în școală (HBSC) -2010.

III.2. Programe de prevenire a fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivel național

Astfel la nivelul țării noastre, în calitate de stat membru, România a ratificat Convenția Drepturilor Copilului din 20 noiembrie 1989 a Adunării Generale a ONU și a transpus-o în legislația națională: ***Legea nr. 18 din 1990.

Convenție Drepturilor Copilului din 20 noiembrie 1989 a Adunării Generale a ONU a reprezentat ulterior, baza legislativă de apariție a altor acte normative, printre care:

- Legea nr. 272 din 2004;
- Legea nr. 217 din 2003;
- H.G. nr. 49 din 19 ianuarie (2011) cu normele metodologice de prevenție și intervenție în cazurile de violență împotriva copilului;
- Ordinul-ministrului educației naționale nr. 1.409/2007* privind aprobarea Strategiei pentru reducerea fenomenului de violență în unitățile de învățământ preuniversitar- a fost publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I;
- Legii educației naționale nr. 1/2011;
- Ordinul ministrului educației naționale și cercetării științifice nr. 5.079/2016 privind aprobarea Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a unităților de învățământ preuniversitar;
- Ordinul nr. 4.742/2016 pentru aprobarea Statutului elevului;
- Legea nr. 221/2019;
- Ordinul nr. 4.343/2020 din 27 mai 2020 privind aprobarea Normelor metodologice de aplicare a prevederilor art. 7 alin. (1[^]), art. 56[^]1 și ale pct. 6[^]1 din anexa la Legea educației naționale nr. 1/2011, privind violența psihologică – bullying.

III.3. Programe și măsuri de intervenție privind reducerea fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivel mondial

O serie de cercetări și studii de specialitate ce privesc reducerea fenomenelor de bullying și cyberbullying (Jones et al. 2012; Implementing Bullying Prevention Programs in Schools) susțin

inclusiunea unor activități specifice în programele de prevenție și intervenție eficientă a comportamentelor agresive de tip bullying. Instituțiile de învățământ “pot utiliza fie programe educaționale specifice comportamentelor de tip bullying fie pot lua în considerare implementarea unor programe de învățare, predare a competențelor socio-emoționale (SEL)” (Jones et al. 2012; Implementing Bullying Prevention Programs in Schools).

O parte dintre programele cuprinse în proiectul de cercetare menționat anterior, au fost:

- Steps to Respect Programe, în Statele Unite;
- Roots of Empathy, în Canada;
- The PATHS- Providing Alternative Thinking Strategies, în Anglia;
- The RULER program, SUA.

III.4. Analiză critică comparativă privind politicile anti-bullying în U.E.

Abordarea comparativă în relație cu politicile anti-bullying sau o meta-analiză cu privire la rezultatele obținute în diverse studii europene, este o sarcină provocatoare. Acest statut incitant e generat de dificultatea colectării datelor reale, elaborate în mod unitar. Există, de asemenea, limitări metodologice, cum sunt cele de natură lingvistică, dar și cele privind actualizarea datelor colectate. Mai mult decât atât, unele studii includ informații ce privesc doar o anumită comunitate sau regiune a țării. Aceste limitări dovedesc importanța dezvoltării unei politici unitare anti-bullying la nivel european, dar și global.

Se pot formula însă concluzii comparative generale bazate pe datele existente în diverse studii ce fac referire la fenomenele de bullying și cyberbullying. În unele state U.E. precum Suedia, Marea Britanie, Finlanda, etc. sunt prezente politici, studii și strategii de cercetare. Strategiile se bazează pe o lungă tradiție, în timp ce altele urmează tendințele actuale (EAN Strategy Position Paper, 2014). Este necesară o sensibilizare a comunității școlare cu privire la problema violenței, la hărțuire și intimidare, precum și concretizarea în politici antibullying la nivel comunitar.

CAPITOLUL IV

COORDONATELE GENERALE ALE CERCETĂRII

IV.1. Contextul, motivarea alegerii temei de cercetare

Tema de cercetare aleasă pornește de la premisa că, pe măsură ce caracterul agresiv-comportamental se intensifică, se accentuează apariția fenomenelor de bullying și cyberbullying, permanentizându-se, astfel, nivelul de agresivitate.

Contextul educațional și social actual deține, în plus, caracteristicile unui mediu ostil fiind o joncțiune între violență – agresivitate – agresiune – comportament de intimidare – bullying – cyberbullying.

De asemenea, tema lucrării de față reprezintă și un punct de interacțiune între politicile educaționale actuale ale organismelor românești guvernamentale responsabile, ale societății civile, prin abordarea fenomenelor de bullying și cyberbullying în termeni de specificitate. Stabilirea riguroasă, chiar în contexte limitate, a fiecărui grup – țintă, a cauzelor, a factorilor, și a dimensiunilor acestor fenomene poate duce la prevenirea și ameliorarea formelor agresive de tip bullying și cyberbullying în mediul școlar.

Având în vedere această premisă de lucru, ne-am propus să *investigăm valențele formative și informative ale unui program experimental bazat pe activități* care să aibă ca rezultat diminuarea situațiilor de bullying și cyberbullying, precum și formarea unor competențe de prevenție și gestionare a situațiilor problematice întâlnite în diverse contexte.

Structura lucrării de cercetare are în vedere analiza frecvenței și prevalența, *fenomenelor de bullying și cyberbullying, în cadrul ciclului de observare și orientare a elevilor* și este construită din două părți.

Prima parte este structurată în trei capitole și constă în fundamentarea teoretică, prezentarea reperelor legislative și acționale a cercetării, efectele celor două fenomene asupra celor implicați. Fundamentarea teoretică este relevantă din perspectiva noastră prin tematica abordată în ceea ce privește agresivitatea de tip bullying și cyberbullying la elevii din cadrul ciclului de observare și orientare.

A doua parte a cercetării face referire la abordări experimentale privind prevalența, forma și efectul fenomenelor de bullying și cyberbullying întâlnite în rolurile de victimă agresor și martor în cadrul ciclului de observare și orientare a elevilor, structurată în trei capitole distincte.

Rezultatele obținute în urma programului experimental realizat de noi se adresează *cadrelor didactice* din învățământul gimnazial și liceal, în special diriginților și elevilor din ciclul curricular de observare și orientare.

IV.2. Designul cercetării

Designul pentru care s-a optat în derularea cercetării este designul intrasubiecți. Prin acest program s-a urmărit evoluția grupului de elevi pe tot parcursul experimentului, tehnica de cercetare fiind cea a grupului unic.

Experimentul formativ propus și realizat de noi a urmărit aplicarea unui program educațional axat pe comunicare nonagresivă. Programul cuprinde activități de *conștientizare, prevenție, intervenție și combatere* în relație cu fenomenele de bullying și cyberbullying în mediul educațional. Implementarea programului a fost realizată în vederea optimizării activităților de dezvoltare personală și socială, a modelării comportamentelor prosociale și creșterii gradului de reziliență la elevii din ciclul de orientare și observare.

IV.2.1. Scopul și obiectivele cercetării

Scopul cercetării de față este acela de a identifica modalități concrete de *conștientizare, prevenție, intervenție și combatere* a fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivelul elevilor, cadrelor didactice, directorilor.

Prin programul experimental proiectat ne-am propus să evidențiem eficiența activităților și politicilor relevante de prevenție și combatere a fenomenelor de bullying și cyberbullying, precum și distingerea modalităților de conștientizare și intervenție aplicabile elevilor din ciclul de observare și orientare.

Obiectivele cercetării sunt următoarele:

Obiectivul general al cercetării constă în trasarea liniilor directoare a strategiei de prevenție și combatere a fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul educațional, valorificând rezultatele și bunele practici ale programului experimental de **conștientizare, prevenție, intervenție și combatere** a fenomenelor de bullying și cyberbullying.

Obiective specifice:

1. Validarea metodelor utilizate în cadrul cercetării;
2. Identificarea cauzelor generatoare ale fenomenelor bullying-ului și cyberbullying-ului;
3. Investigarea opiniilor directorilor sau directorilor adjuncți asupra dimensiunii fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivelul unităților de învățământ.
4. Identificarea existenței diferenței de gen în comportamentul de tip bullying și cyberbullying în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare;
5. Evidențierea situațiilor de bullying și cyberbullying și elaborarea unei tipologii a fenomenului;
6. Identificarea existenței unei relații de asociere între gradul de reziliență și comportamentul de tip bullying în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare;
7. Realizarea, aplicarea și testarea eficienței programului experiențial bazat pe organizarea unui sistem de activități de conștientizare, prevenire și intervenție, cu privire la fenomenele de bullying și cyberbullying
8. Evaluarea impactului programului de intervenție asupra dezvoltării rezilienței în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare, în cazul comportamentelor de tip bullying și cyberbullying (martor, agresor, victimă);
9. Elaborarea de recomandări privind ameliorarea fenomenelor de bullying și cyberbullying.

IV.2.2. Întrebările, ipoteza și variabilele cercetării

IV.2.2.1. Întrebările cercetării

Principala *întrebare de cercetare* care orientează demersul investigativ este:

1. Cât de prevalente și persuasive sunt fenomenele de bullying/cyberbullying în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare din județul Cluj?
2. Care sunt valențele formative și informative ale aplicării programului experimental bazat pe organizarea unui sistem de activități de conștientizare, prevenire și intervenție, cu privire la fenomenele de bullying și cyberbullying?
3. Există o relație între experimentarea bullying-ului și cyberbullying-ului în calitate de victimă și perpetuarea celor două în calitate de agresor? - (victima devine agresor)
4. Cum se reflectă participarea la programul formativ al elevilor din grupul experimental în creșterea gradului de reziliență?

IV.2.2.2. Ipoteza cercetării

Aplicarea programului experimental de prevenire și combatere a fenomenelor de bullying și cyberbullying, asupra elevilor din ciclul de observare și orientare (de la clasa a VII-a la a IX-a), influențează semnificativ formarea comportamentelor prosociale, dezvoltarea personală și creșterea gradului de reziliență.

Ipoteze specifice:

1. Presupunem că există diferențe semnificative de gen în comportamentul participanților din perspectiva calității pe care o au în situațiile de bullying și cyberbullying (agresor, martor, victimă);
2. Presupunem că la elevii participanți la programul de intervenție psihopedagogic, se va evidenția un nivel de dezvoltare considerabil în ceea ce privește comportamentul prosocial și gradul de reziliență în situații de bullying și cyberbullying;

IV.2.2.3. Variabilele cercetării

Variabila independentă: Aplicarea programului experimental centrat pe activități de îmbunătățire a comportamentelor prosociale a elevilor de gimnaziu și liceu din ciclul de observare și orientare (de la clasa a VII-a la a IX-a).

Variabilele dependente:

Modificările la nivelul comportamentelor prosociale a elevilor de gimnaziu liceu, din ciclul de observare și orientare (de la clasa a VII-a la a IX-a), determinate de parcurgerea programului experimental.

Dezvoltarea comportamentelor prosociale ale elevilor de gimnaziu și liceu, din ciclul de observare și orientare, operaționalizată cu ajutorul următorilor indicatori:

- Rezultatele obținute în procesul de evaluare a implicațiilor fenomenului de bullying în mediul educațional.
- Comportamentul participanților din perspectiva tipologiei (agresor, martor, victimă) raportat la criteriile de gen.
- Gradul de cunoaștere a modalităților de prevenire și combatere a fenomenelor de bullying și cyberbullying - recunoașterea de către elevi a modalităților de raportare la comportamente antisociale.

- Aplicabilitatea politicilor interne de prevenție a bullying-ului/cyberbullying-ului, adoptate în instituțiile de învățământ selectate.
- Recunoașterea de către elevi a situațiilor de bullying și cyberbullying condiționează dezvoltarea comportamentului de tip prosocial.

IV.2.3. Strategia cercetării

IV.2.3.1. Sistemul metodelor și al instrumentelor de cercetare valorificate

Metodele de cercetare utilizate constituie un sistem de metode de investigație complementare, prin care se urmărește cuantificarea și valorificarea datelor cercetării.

Metodele folosite în realizarea cercetării sunt:

- A. metoda analizei documentelor curriculare și a altor documente școlare;
- B. metoda anchetei;
- C. experimentul psihopedagogic;
- D. metoda analizei produselor activității;
- E. metoda Focus grup

A. Metoda analizei documentelor curriculare a altor documente școlare

Analiza documentelor curriculare prin intermediul căreia au fost furnizate numeroase informații asupra strategiilor de prevenire a fenomenelor de bullying și cyberbullying, a constat în măsurarea cantitativă și calitativă a politicilor existente cu rol preventiv, precum și modalitățile concrete de valorificare a efectelor acestora.

B. Metoda anchetei

În vederea validării metodelor de cercetare, au fost aplicate chestionare de identificare a opiniilor elevilor cu privire la identificarea opiniilor elevilor privind fenomenele de bullying și cyberbullying, la identificarea și numirea acțiunilor ce fac obiectul acestor fenomene, precum și mediul de acțiune și calitatea pe care o pot avea în aceste situații.

C. Programul experimental a influențat modificarea variabilelor educaționale propuse, în scopul analizării lor și al acumulării de informații științifice cu privire la modul de

manifestare a fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar și virtual. *Scopul experimentului propus a urmărit formarea comportamentelor prosoziale, și a gradului de reziliență în situații de bullying și cyberbullying.*

D. Metoda analizei produselor activității este o metodă care a evidențiat rezultatele obținute de participanții la studiu, în strânsă corelație cu acțiunile desfășurate de aceștia pe parcursul programului experimental. Această metodă a evidențiat *aspecte caracteristice ale personalității* elevilor din ciclul de observare și orientare. În cadrul cercetării, a fost utilizată această metodă pe parcursul etapei experimentale pentru a analiza gradul de empatie față de copiii care pot fi agresați în mediul școlar.

E. Metoda Focus grup

Metoda focus grup a fost organizată sub forma unui interviu de grup, atât pentru elevi, cât și pentru cadrele didactice și a fost orientat pe tema informării și conștientizării existenței fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar. Participanții la focus grup sunt cadrele didactice din unitățile de învățământ selectate în eșantionul experimental. Prin aplicarea acestei metode ne-am propus analiza calitativă a datelor culese.

IV.2.3.2. Eșantionul de participanți

În etapa de pilotare pentru validarea metodei de cercetare au fost aplicate două chestionare, elevilor din județul Cluj.

În concluzie, la finalul *etapei de pilotare*, în baza situațiilor investigate, am constatat prezența fenomenelor de bullying și cyberbullying atât în mediul urban, cât și în rural, evidențiindu-se o frecvență mai ridicată a acestor fenomene în mediul urban.

În etapa preexperimentală, cercetarea s-a realizat pe parcursul perioadei aprilie - octombrie 2019 și a cuprins atât elevi ce învață în școli de stat din mediul urban din județul Cluj, cât și directori/directori adjuncți din unitățile de învățământ preuniversitar din județul Cluj. Elevii participanți la această cercetare sunt elevi care locuiesc atât în mediul urban, cât și în mediul rural (fac naveta). De asemenea, chestionarul de identificare a opiniilor managerilor instituțiilor de învățământ din județul Cluj privind fenomenul bullying/cyberbullying a fost aplicat directorilor/directorilor adjuncți, în intervalul septembrie -octombrie 2019. Acesta a vizat gradul de cunoaștere a implicațiilor bullying-ului și cyberbullying-ului în mediul școlar.

În etapa experimentală a fost implementat *programul de intervenție formativ* în două unități de învățământ A.M. și A.I. din județul Cluj, din cele patru școli intrate în programul de cercetare, în perioada martie – mai 2020

Pe parcursul derulării etapei experimentale au avut loc *evaluări pe parcurs* sub formă de *focus grup și quizuri*.

Astfel în perioada martie-mai 2020, a fost realizat un *focus-grup cu elevii* în cele două unități de învățământ A.M. și A.I. din județul Cluj, intrate în programul de intervenție.

În aceeași perioadă, martie-mai 2020, a fost realizat un *focus -grup profesori*, în cele două unități de învățământ A.M. și A.I. din județul Cluj. Activitățile interactive, *quizurile*, realizate în cadrul programului de intervenție în martie - mai 2020, în cele două unități de învățământ A.M. și A.I. unde s-a realizat etapa experimentală, a reprezentat o metodă de evaluare pe parcurs a programului.

Etapa postexperimentală s-a derulat în cele două unități de învățământ din județul Cluj, cuprinse în programul de cercetare. Cercetarea postexperimentală a fost realizată la finalul semestrului II din anul școlar 2019-2020 și a vizat elevi ce învață în școli de stat din mediul urban din județul Cluj.

IV.2.3.3. Eșantionul de conținut

Eșantionul de conținut este constituit din sistemul de activități formative realizate și cuprinse în programul experimental, selectate pe baza unor conținuturi științifice stabilite ca urmare a interpretărilor datelor obținute prin aplicarea metodelor de cercetare la elevii de gimnaziu și liceu, din ciclul de observare și orientare.

CAPITOLUL V

CONȚINUTUL ETAPELOR DE CERCETARE

V.1.Etapele cercetării pedagogice

Demersul cercetării respectă caracteristicile experimentului psihopedagogic, având pe lângă cele trei etape: etapa preexperimentală, etapa experimentală și etapa postexperimentală, dar și etapa de pilotare.

V.2 ETAPA PREEXPIMENTALĂ

V.2.1. Obiectivele etapei preexperimentale

Din obiectivele cercetării am decupat un grupaj de obiective specifice care sprijină realizarea proiectului experimental:

1. Identificarea cauzelor generatoare ale fenomenelor de bullying și cyberbullying;
2. Investigarea opiniilor directorilor și/sau directorilor adjuncți asupra dimensiunii fenomenelor de bullying și cyberbullying la nivelul unităților de învățământ;
3. Identificarea existenței diferenței de gen în comportamentul de tip bullying și cyberbullying în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare;
4. Evidențierea situațiilor de bullying și cyberbullying prin raportare la tipologia fenomenului (verbală, fizică, psihică, online);
5. Identificarea măsurii în care programul psihopedagogic „**Uniți împotriva bullying-ului și cyberbullying-ului!**”, formează creșterea valențelor formative/educative pentru participanți.

V.2.2. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarele aplicate elevilor

V.2.2.1. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarul aplicate elevilor privind identificarea situațiilor de bullying

Situațiile de bullying întâlnite de elevi sunt ilustrate mai jos. Am prezentat răspunsurile lor în corelație cu genul participanților și vârsta acestora. S-au luat în considerare răspunsurile pozitive pentru toate situațiile de bullying întâlnite de elevi în școală.

Din interpretarea datelor, se constată că agresivitatea fizică în rândul băieților este mai des întâlnită în comparație cu a fetelor, iar agresivitatea verbală este întâlnită într-un procent mai mare în rândul fetelor de 53,9%.

În urma asocierii dintre situațiile de bullying și genul elevilor, identificăm intensitatea legăturii ca fiind mică. Testul Chi-Square pentru asocierea variabilelor indică faptul că rezultatele pentru situația de ironie repetată și agresivitate verbală diferă semnificativ în funcție de gen, $p > 0.05$, ceea ce arată o asociere între ironie repetată și gen; agresivitate verbală și gen.

Situații de bullying	Chi-Square	Contingency coefficient	Phi	p
Ironie repetată	0.112	0.013	0.013	0.738
Agresivitate verbală	1.080	0.040	0.040	0.299
Agresivitate fizică	5.877	0.093	0.093	0.015
Excludere din grup	8.851	0.113	0.114	0.003
Abuz emoțional	5.955	0.093	0.094	0.015
Tachinare	5.083	0.086	0.087	0.024

Situații de bullying

Din analiza situațiilor de bullying întâlnite de elevi se poate constata că situațiile de bullying cel mai des întâlnite de elevii de 13 ani sunt, *tachinarea* 43,8% și *agresivitatea verbală* cu 43,8%,. Pentru elevii de 14 ani cea mai des întâlnită situație de bullying este *agresivitatea fizică* cu 49,7%, iar pentru elevii de 15 ani *abuzul emoțional* în procent de 13,8% este cel mai frecvent. În ceea ce privește vârsta elevilor, se poate observa că elevii mai mici de 13-14 ani se confruntă mai des cu anumite situații de bullying, astfel 49,70% dintre elevii de 14 ani sunt confrunțați cu agresivitate fizică, iar 41,30% dintre elevii de 14 se confruntă cu aceeași agresivitate.

V.2.2.2. Prezentarea și interpretarea datelor rezultate din chestionarul aplicat elevilor privind identificarea situațiilor de cyberbullying

În urma analizării datelor de identificare a situațiilor de cyberbullying s-au utilizat instrumente statistice care au evidențiat următoarele rezultate.

Din răspunsurile directorilor aflăm că există anumite măsuri care sunt incluse în politica internă referitoare la prevenția bullying-ului precum primirea sfaturilor utile pentru prevenirea și combaterea bullying-ului și cyberbullying-ului de către elevi în cadrul orelor de consiliere, primirea și oferirea de către părinți a sfaturilor utile pentru gestionarea și combaterea celor două fenomene în cadrul ședințelor cu părinții. Directorii, totodată, indică ca și măsură inclusă în politica internă discuțiile cu părinții referitoare la elevii implicați în agresiune, dar și aplicarea de sancțiuni elevilor și investigarea cu obiectivitate a acestor tipuri de incidente.

V.3. ETAPA EXPERIMENTALĂ

V.3.1. Programul de intervenție formativ

Programul de intervenție s-a derulat în două școli din județul Cluj A.M și A.I., și s-a desfășurat pe parcursul unui semestru, în anul școlar 2019-2020.

În baza interpretării datelor din etapa preexperimentală, am selectat teme care să răspundă nevoilor de formare identificate, cum ar fi nevoile de formare a abilităților sociale, crearea unui set de valori pentru prevenirea comportamentelor de bullying și cyberbullying, etc.

Prin implementarea experimentului psihopedagogic ne-am propus să formăm competențe la elevi și profesori, printr-un set de *12 activități de prevenire a fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar*.

Programul de intervenție „*Uniți împotriva bullying-ului și cyberbullying-ului!*” a fost gândit/dezvoltat pe niveluri multiple raportându-se de la nivel individual spre nivel comunitar și invers.

Activitățile propuse pot fi integrate în curriculum la decizia școlii, printr-o disciplină opțională, care poate sprijini implementarea programului de prevenție a bullying-ului și cyberbullying-ului în școală. Acest program este destinat elevilor din ciclul de observare și orientare (clasele VII-IX), precum și cadrelor didactice.

Motivația alegerii acestei modalități rezidă din faptul că programul de intervenție a fost derulat în perioada stării de urgență COVID -19. Considerăm că această alegere este binevenită, deoarece, din punct de vedere statistic, în acest interval a crescut numărul cazurilor de cyberbullying.

V.3.2.Etapa evaluării de progres

În vederea evidențierii progresului realizat de către participanții la programul formativ, a fost aplicată metoda focus grup la elevi. Aplicarea metodei focus-grup la elevi a urmărit prezentarea șanseii acestora de a-și exprima opiniile cu privire la siguranța școlară și la intimidare. Prevenirea eficientă a bullying-ului necesită raportarea la dovezi și trebuie să implice întotdeauna și elevii. Întrebările cheie adresate elevilor într-un loc sigur prin intermediul căruia moderatorul potrivit poate învăța nu numai tendințele de bullying dintr-o școală, dar și ideile lor pentru a face școala mai sigură. Elevii au relevat, de asemenea, strategiile de prevenire a bullying-ului care funcționează și pot să ofere sugestii concrete pentru îmbunătățirea climatului școlar și reducerea bullying-ului în rândul colegilor.

Rezultatele cercetării constatative indică aspecte importante cu privire la modul în care cadrele didactice percep fenomenul de bullying la nivel de școală și modul în care consideră că elevii sunt afectați de acest fenomen.

Instruirea potrivită a cadrelor didactice determină reacții potrivite în astfel de situații. Victimele hărțuirii adeseori consideră că acuzațiile lor de intimidare nu vor fi crezute, astfel situația rămâne neschimbată. Există, de asemenea, frica de represalii prin care trec multe victime ale hărțuirii, chiar dacă agresiunea a fost pedepsită. În mod obișnuit, singurele pedepse reale sunt fie suspendarea, fie reținerea, care de obicei nu este eficientă pentru ca elevii să se simtă în siguranță.

V.4. ETAPA POSTEXPERIMENTALĂ

Pentru atingerea scopului studiului de față, am elaborat și aplicat două chestionare destinate studierii fenomenelor de bullying și cyberbullying la elevii din ciclul de orientare și observare. Metoda de culegere a datelor studiului a fost reprezentată de utilizarea anchetei pe bază de chestionar. Modalitatea de prelucrare statistică a datelor și informațiilor și rezultatelor a fost folosirea programul de statistică IBM SPSS Statistics 23.

V.4.1. Prezentarea datelor postexperimentale pentru fenomenul de bullying

Cercetarea postexperimentală a fost realizată pe parcursul anului școlar 2019-2020 și a vizat elevii ce învață în școli de stat din mediul urban din județul Cluj. Elevii participanți la această cercetare postexperimentală sunt elevii ce locuiesc atât în mediul urban, cât și în mediul rural.

În urma asocierii dintre situațiile de bullying și genul elevilor, identificăm intensitatea legăturii ca fiind mică. Testul Chi-Square pentru asocierea variabilelor indică faptul că rezultatele pentru situația de agresivitate fizică, abuz emoțional diferă semnificativ în funcție de gen, $p > 0.05$, ceea ce arată o asociere între agresivitate fizică și gen; abuz emoțional și gen.

Situații de bullying	Chi-Square	Contingency coefficient	Phi coefficient	p
Ironie repetată	4.729	0.188	0.188	0.316
Agresivitate verbală	4.787	0.189	0.193	0.091
Agresivitate fizică	1.235	0.097	0.097	0.539
Excludere din grup	3.601	0.165	0.165	0.165
Abuz emoțional	0.750	0.076	0.076	0.687
Tachinare	2.746	0.144	0.144	0.253

Situații de bullying

V.4.2. Prezentarea datelor postexperimentale pentru fenomenul de cyberbullying

Elevii participanți la această cercetare post-experimentală privind fenomenul de cyberbullying sunt elevii care locuiesc atât în mediul urban, cât și în mediul rural.

Elevii de 15 ani în proporție de 13,89% au întâlnit ca și formă de cyberbullying urmărirea online, în proporție de 9,26% excluderea din activității online, iar între o proporție de 34,26% postarea de comentarii denigratoare sau postarea de poze care afectează integritatea psihică.

În ceea ce privește elevii de 16 ani aceștia au indicat ca situație de cyberbullying excluderea din activități online în proporție de 9,26%, postarea de poze ce pot afecta integritatea în proporție de 16,67%, iar postarea de comentarii de denigratoare în proporție de 23,15%. În urma asocierii dintre situațiile de cyberbullying manifestate de elevii și vârsta, identificăm intensitatea legăturii ca fiind mică. Testul Chi-Square pentru asocierea variabilelor indică faptul că rezultatele pentru următoarele situații: postare, excludere, excludere grup, postare poze, urmărire online, profiluri false ($p > 0.05$) pot fi atribuite șansei.

Situații de cyberbullying	Chi-Square	Contingency coefficient	p
---------------------------	------------	-------------------------	---

Postare	1.569	0.120	0.666
Excludere	8.195	0.266	0.042
Excludere grup	5.185	0.214	0.159
Postare poze	5.640	0.223	0.131
Urmărire online	2.635	0.154	0.451
Profiluri false	7.382	0.261	0.061

Situații de cyberbullying întâlnite de elevi

V.4.3. Date comparative: etapa pre/postexperimentală - fenomenul de bullying

Prezentăm mai jos rezultatele obținute în urma comparației dintre etapa preexperimentală și post-experimentală. În urma participării la programul de intervenție psihopedagogic și de remediere a situațiilor de bullying, elevii din ciclul de observare și orientare, au prezentat următoarele rezultate.

Procentul elevilor de gen feminin care nu au fost lăsați să se joace a fost de 17,76%, față de 13% elevi din etapa postexperimentală. Elevii de gen masculin cu vârsta între 13-14 ani nu au întâlnit un astfel de fenomen în etapa postexperimentală, față de 16,90%, respectiv 24,51% în etapa preexperimentală. În cazul elevilor de gen masculin cu vârsta de 15 ani, aceștia au întâlnit acest fenomen într-un procent de 10% situație prezentată în etapa postexperimentală față de 20% în etapa preexperimentală. Se poate observa diminuarea cu 10% a procentului elevilor care nu au fost lăsați să se joace.

Fenomenele de umilire și ironizare au fost întâlnite atât în postexperiment, cât și în preexperiment. Se poate observa o creștere ponderată a acestor situații în etapa postexperimentală. Considerăm că o creștere a fenomenului e generată de faptul că această formă de bullying este una dintre formele facile de manifestare, adeseori nefiind considerată negativă, percepția fiind că ea nu afectează grav interlocutorul. Testul Chi-Square în etapa postexperimentală exprimă faptul că rezultatele diferă semnificativ în funcție de gen, $p > 0.05$ $\chi^2 = 1.090$, ($\phi = 0.092$), ceea ce arată faptul că există o asociere mică ce poate fi atribuită șansei.

Răspândirea zvonurilor a fost raportată atât în etapa preexperimentală, cât și în postexperimentală. Se poate observa o creștere ponderată a situațiilor privind răspândirea de zvonuri în etapa postexperimentală. Această evoluție e un efect al preconcepției conform căreia zvonul e doar o ipostază a distracției, a bravadei prin care se poate ieși în evidență. Testul Chi-

Square în etapa postexperimentală indică faptul că rezultatele diferă semnificativ în funcție de gen, $p > 0.05$ $\chi^2 = 1.828$, ($\phi = 0.118$), ceea ce arată faptul că există o asociere mică ce poate fi atribuită șansei.

V.4.4. Date comparative: etapa pre/postexperimentală - fenomenul de cyberbullying

În cele ce urmează sunt prezentate rezultatele obținute în urma etapei postexperimentale pentru fenomenul de cyberbullying întâlnit de elevii participanți.

În datele prezentate regăsim situația în care un procent de 25% dintre elevii de 14 ani au întâlnit interzicerea accesului pe grupuri de socializare în etapa postexperimentală. În etapa preexperimentală au fost întâlnite situații de interzicere a accesului colegilor pe grupul de socializare într-un procent de 16,43%, procent care a scăzut semnificativ, cu un procent de 11,17%, în etapa postexperimentală. Testul Chi-Square aplicat pentru etapa postexperimentală indică faptul că rezultatele diferă semnificativ în funcție de vârstă ($\chi^2 = 6.188$, $p > 0.05$ $\phi = 0.233$) și gen ($\chi^2 = 0.012$, $p > 0.05$ $\phi = 0.011$) ceea ce arată faptul că există o asociere mică.

Cauzele identificate pentru apariția fenomenului de cyberbullying în funcție de vârstă și gen în etapa postexperimentală: În urma asocierii dintre situațiile de cyberbullying manifestate de elevi și gen, identificăm intensitatea legăturii ca fiind mică. Testul Chi-Square pentru asocierea variabilelor indică faptul că rezultatele pentru următoarele cauze: certuri/neînțelegeri, dorință, păreri/opinii ($p > 0.05$) pot fi atribuite șansei.

Cauze cyberbullying	Chi-Square	Contingency coefficient	Phi coefficient	p
Certuri, neînțelegeri	2.078	0.139	0.139	0.149
Dorința	0.002	0.005	0.005	0.962
Păreri sau opinii	1.414	0.114	0.114	0.234

Cauze cyberbullying

V.4.5. Forme de feedback pentru activitățile derulate în programul de intervenție

Programul de intervenție formativ pentru elevi s-a derulat în două școli din județul Cluj A.M și A.I., și s-a desfășurat pe parcursul a trei luni de zile în anul școlar 2019-2020 așa cum a fost prezentat în etapa experimentală a acestei lucrări. În urma programului, elevii din ciclul de

observare și orientare (clasele a IX-a) au fost selectați pentru a prezenta un feedback referitor la modul în care programul a reușit să le dezvolte comportamente prosociale.

Scopul principal al acestui demers a fost acela de a constata, folosind metoda studiului de caz, formele de prevenire a prevalenței fenomenului de bullying/cyberbullying din școala lor, cât și în conștientizarea efectelor pe care le are bullying-ul/cyberbullying asupra victimei, agresorului, dar și a martorului.

V.4.5.1. Feedback-ul elevilor

Pentru a vedea modalitățile de exprimare a elevilor în urma programului de intervenție, a fost dată o sarcină de lucru care a implicat atât creativitatea, cât și alte competențe dobândite de elevi în urma programului. Astfel sarcina de lucru a cuprins următoarele indicații:

”Vă rugăm să alegeți o formă de feedback pentru activitățile derulate:

- *Realizați un eseu, cu referire la tematica parcursă: ”Ce aș face eu dacă... ..”*
- *Realizați un film de animație cu referire la fenomenele de bullying/cyberbullying.*
- *Crearea unui poster care să evidențieze rolul negativ pe care îl poate avea acest fenomen în viața unui adolescent.*
- *Orice altă formă de exprimare a ideii de bullying și cyberbullying.”*

V.4.5.2. Feedback-ul cadrelor didactice

Cadrelor didactice au fost cele care au implementat programul de intervenție la clase . A fost important ca ele să devină un sprijin în cadrul programului. Profesorul joacă un rol important în gestionarea agresiunilor și a fenomenelor de bullying la clasă. Profesorii se află într-o poziție influentă ca educatori și agenți de socializare, contribuind la promovarea unor relații sănătoase între elevi și la prevenirea interacțiunilor negative. Profesorii sunt adesea prezenți atunci când apare un episod de agresiune și sunt adesea primii adulți pe care elevii îi contactează. Profesorii ar putea reacționa în mai multe moduri după un episod de agresiune, inclusiv intervenind, observând situația, neintervenind, ignorând și banalizând agresiunea. Competența specifică în raport cu fenomenul pe care l-ar putea avea profesorii poate influența probabilitatea intervenției profesorilor și, la rândul său, nivelul de agresiune în școli.

V.4.6. Linii directoare ale Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying

Argument

Bullying-ul și cyberbullying-ul sunt două fenomene problemă existente în sistemul românesc de educație, insuficient cunoscute, insuficient studiate, pentru care este nevoie de acțiuni urgente, de o strategie coerentă la nivel național în vederea combaterii acestora. Prioritizarea demersurilor educaționale de conștientizare, prevenire, diminuare a factorilor generatori ai fenomenelor de bullying și cyberbullying în rândul elevilor prin implicarea în procesul de educație a: profesorilor, părinților, elevilor, factorilor de decizie, organizații neguvernamentale, guvern, ministerul educației.

Rezultatul de față a relevat un procent destul de mare de elevi care au fost hărțuiți sau supuși fenomenelor de bullying și cyberbullying, ceea ce a generat ideea necesității realizării și implementării unei **Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying** care să crească gradul de conștientizare la nivel comunitar asupra celor două fenomene și să reglementeze la nivel procedural mecanismele de intervenție în prevenirea și combaterea bullying-ului și cyberbullying-ului din mediul școlar românesc.

Având în vedere recomandarea 2006/962/CE privind includerea și învățarea competențelor-cheie în strategiile guvernelor U.E. pentru învățarea pe tot parcursul vieții, în teza de față structura **Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying** va include una din cele opt competențe cheie și anume, **Competența 6** ce include **competențele sociale și civice** -abilitatea de a participa într-un mod eficient și constructiv la viața socială și de muncă și de a se implica în mod activ și democratic, mai ales în societățile din ce în ce mai variate (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11090>).

Din această competență, vom deriva liniile directoare pentru realizarea **Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying**.

CAPITOLUL VI

CONCLUZIILE ȘI IMPLICAȚIILE CERCETĂRII PRIVIND PREVALENȚA FENOMENELOR DE BULLYING ȘI CYBERBULLYING

VI.1. Concluziile cercetării experimentale

În etapa de pilotare, în urma aplicării celor două chestionare ce vizau analiza opiniilor elevilor din ciclul de orientare și observare cu privire la frecvența și incidența fenomenelor de bullying și cyberbullying, în baza situațiilor investigate, am constatat prezența acestor fenomene atât în mediul urban, cât și în mediul rural, evidențiindu-se o frecvență mai ridicată a acestor fenomene în mediul urban.

În etapa preexperimentală, regăsim nivelul opiniilor elevilor managerilor instituțiilor de învățământ din județul Cluj cu privire la fenomenele de bullying și cyberbullying. Din analiza situațiilor de bullying și cyberbullying întâlnite la elevii chestionați, se poate observa existența unei diferențe a comportamentului agresiv de tip bullying între fete și băieți.

Astfel în urma rezultatelor procentuale obținute, prezentate sub formă de grafice, prin aplicarea celor două chestionare, a programului de intervenție putem susține faptul că ipotezele formulate la începutul cercetării au fost confirmate. Ipoteza conform căreia participarea elevilor la programul „*Uniți împotriva bullying-ului și cyberbullying-ului!*” determină o îmbunătățire semnificativă a comportamentului prosocial, a gradului de reziliență în situații de bullying și cyberbullying, e confirmată.

Metoda *Focus grup* a evidențiat prevalența fenomenului de bullying din școlile selectate în programul de cercetare, formele de bullying, efectele pe care le are bullying-ul asupra victimei, agresorului, dar și a martorului.

Pornind de la obiectivele acestei cercetări *în etapa postexperimentală* s-a dorit relevarea modului în care impactul programului de intervenție a influențat dezvoltarea rezilienței în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare, în cazul comportamentelor de tip bullying și

În etapa postexperimentală elevii de 16 ani au fost implicați în episoade de cyberbullying în proporție mai mare decât elevii cu restul vârstelor, așa cum a reieșit din datele culese.

În concluzie, pe baza rezultatelor analizate, putem considera că cele două ipoteze formulate la începutul studiului au fost confirmate.

În urma implementării programului de intervenție „*Uniți împotriva bullying-ului și cyberbullying-ului!*” care a vizat formarea de competențe la elevi și profesori, printr-un set de 12 activități de prevenire a fenomenelor de bullying și cyberbullying în mediul școlar, s-a constatat că programul de intervenție a generat diminuarea frecvenței comportamentelor de bullying și cyberbullying.

Așadar, studiul a conturat, postexperimental diminuarea celor două fenomene și substituirea acestora cu agresivitatea, ca formă de ilustrare a nevoii de putere, de control, de coerciție.

VI.2. Concluzii finale

Importanța temei privind problematica actelor agresive de tip bullying și cyberbullying rezidă, pe de o parte, din faptul că elemente definiții ale celor două fenomene au fost insuficient analizate, și, pe de altă parte, în actualitatea zilei de azi, bullying-ul și cyberbullying-ul reprezintă, un domeniu de cercetare teoretic și aplicativ incitant, neepuizat științific, deși tot mai exploatat. De asemenea, lipsa unor demersuri sistematice privind cauzalitatea celor două fenomene a permis crearea unor mituri ca, de exemplu, acela că populația școlară poate reprezenta un factor ce favorizează violența.

De asemenea, tema lucrării de față reprezintă și un punct de interacțiune între politicile educaționale actuale ale organismelor românești guvernamentale responsabile, ale societății civile, prin abordarea fenomenelor de bullying și cyberbullying în termeni de specificitate. Stabilirea riguroasă, chiar în contexte limitate, a fiecărui grup – țintă, a cauzelor, a factorilor, și a dimensiunilor acestor fenomene poate duce la prevenirea și ameliorarea formelor agresive de tip bullying și cyberbullying în mediul școlar.

Designul pentru care s-a optat în derularea cercetării este designul intrasubiecții. Prin acest program de intervenție psihopedagogic, s-a urmărit evoluția grupului de elevi pe tot parcursul experimentului, tehnica de cercetare fiind cea a grupului unic.

Experimentul formativ propus și realizat de noi a urmărit aplicarea unui program de intervenție psihopedagogic axat pe comunicare nonagresivă. Programul cuprinde activități de *conștientizare, prevenție, intervenție și combatere* în relație cu fenomenele de bullying și cyberbullying în mediul educațional. Implementarea programului a fost realizată în vederea optimizării activităților de dezvoltare personală și socială, a modelării comportamentelor prosociale și creșterii gradului de reziliență la elevii din ciclul de observare și orientare.

VI.3 Originalitatea lucrării

Pachetul de chestionare adaptate, elaborate și verificate în teza de față, poate avea o aplicabilitate extinsă cu o implementare de succes și la celelalte categorii de elevi din ciclul gimnazial și liceal, dar cu asigurarea diferențelor specifice între nivelurile de învățământ. Structura acestora a permis elevilor participanți la studiu o completare ușoară. Astfel că relevarea formelor de bullying și/sau cyberbullying de către elevii din ciclul de observare și orientare, nu oferă elemente de recunoaștere a respondentului în baza răspunsului oferit.

O a doua contribuție importantă în teza de față, o reprezintă conceptualizarea într-un program de intervenție psihopedagogică a unor activități și instrumente inedite (quizuri) care să conducă la dezvoltarea rezilienței în rândul elevilor din ciclul de observare și orientare, în cazul comportamentelor de tip bullying și cyberbullying (martor, agresor, victimă), consolidându-se, astfel, baza educației permanente a acestora. Temele și activitățile propuse, însoțite de quizuri, fișe de lucru, filme, sunt modele propuse cadrelor didactice, interesate să reflecteze asupra propriilor proceduri de identificare și conștientizare a existenței fenomenelor de bullying și cyberbullying și să își consolideze competențele necesare pentru a valorifica avizat valențele unui program de intervenție psihopedagogic.

În al treilea rând, teza de față prezintă o cercetare-acțiune de reducere a celor două fenomene în rândul elevilor, de îmbinare a măsurilor de conștientizare, de prevenție, intervenție și sprijinire, la nivel de individ, la nivel de școală și la nivel comunitar al acestora prin elaborarea liniilor directoare pentru realizarea *Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying*.

VI.4 Limitele cercetării

O primă limită a acestei cercetări este inexistența unor teste standardizate care să ofere o imagine clară, elocventă asupra fenomenelor supuse analizei. Astfel au fost realizate doar liniile directoare privind Strategia anti-bullying și anti-cyberbullying, fiind doar un prim pas spre clarificarea acesteia.

O altă limită a studiului este reprezentativitatea eșantionului pentru cele două fenomene de bullying și cyberbullying la alte populații. De exemplu, pentru copiii din mediul rural, care cresc

cu un singur părinte sau cu bunicii sau sunt expuși la violență domestică, un astfel de program de intervenție ar putea fi deficitar și ar trebui să se orienteze mai mult pe activitățile desfășurate în universul familial. De asemenea, cadrele didactice se schimbă mult mai frecvent în mediul rural, deoarece tendința este de a ajunge în mediul urban, acest lucru fiind un obstacol pentru continuitatea unor potențiale bune practici ce ar descuraja comportamentul de tip bullying în școală.

VI.5. Direcții noi de cercetare a fenomenelor de bullying și cyberbullying

Această cercetare nu a epuizat toate direcțiile posibile de studiere a fenomenelor de bullying și cyberbullying întâlnite la elevi, acestea fiind manifestări deosebit de complexe. Programul de intervenție „*Uniți împotriva bullying-ului și cyberbullying-ului!*” este un program care conține activități ce pot fi adaptate/ personalizate în funcție de problematica specifică fiecărei situații de bullying sau cyberbullying.

Avem speranța că, această cercetare, va încuraja viitoare studii privind complexa problematică a celor două fenomene, care îngenunchează umanitatea din noi, putându-se astfel stabili în baza *Strategiei anti-bullying și anti-cyberbullying*, strategii la nivel local, comunitar, pentru a îmbunătăți accesul la educație în vederea reducerii incidenței de bullying și cyberbullying asupra copiilor/elevilor .

BIBLIOGRAFIE

1. Aber, J.L., Brown, J.L., Jones, S.M. (2003), *Developmental trajectories toward violence in the middle childhood: Course, demographic, differences and response to school-based intervention*, *Developmental Psychology*, 39, 324-348.
2. Adams, G.R.& Berzonsky (2009), *Psihologia adolescentei*. Manualul Blackwell, Editura Polirom, Iași.
3. Ainsworth, S. M. D. (1969), *Object relations, dependency and attachment: a theoretical review of the infant—mother relationship*, *Child Development*, 40, 969-1025.
4. Albulescu, I. Et. al. (2016), *Education Religion, Family in the contemporary society*, Lambert, pg. 263-273.
5. Arsenio, W.F., Lemerise, E.A. (2001), *Varieties of childhood bullying: Values, emotion processes and social competence*, *Social Development*, 10:59–73.
6. Asociația “Telefonul copilului” *Ghid pentru profesori 3. Primul studiu national despre bullying*, anul 2016, [http:// www.salvaticopiii.ro](http://www.salvaticopiii.ro).
7. Asociația “Telefonul copilului” *Ghid pentru profesori* - sursa: © Asociația Telefonul Copilului, anul 2014- Studiu de caz preluat.
8. Atlas, R. S., & Pepler, D. J. (1998), *Observations of bullying in the classroom*, *The Journal of Educational Research*, vol.92, p.86-99.
9. Badea D., Farca S., Velea S., (2011), *Responsabilitatea profesorului în formarea moral-afectivă a tinerilor*, Institutul de Științe ale Educației, București, p. 10.
10. Baldry, A. C. (2003), *Bullying in schools and exposure to domestic violence*, *Child Abuse & Neglect*, 27, 713–732.
11. Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (1998), *Parenting influences on bullying and victimisation*, *Criminal and Legal Psychology*, 3, 237–254.
12. Bandura, A. (1986), *Social Foundation of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New Jersey.

13. Băban, A., (2009), *Consiliere Educațională-ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere*, Editura ASCR, Cluj Napoca.
14. Băban, A., coord., (2009), *Consiliere educațională. Ghid metodologic pentru orele de dirigenție și Consiliere*, Cluj-Napoca, Editura ASCR.
15. Beightol, J., Jeverson, J., Gray, S., Carter, S., & Gass, M. (2009), *The effect of an experiential, adventure-based 'anti-bullying initiative' on levels of resilience: A mixed methods stud.*, Journal of Experiential Education,31(3), 420–424.
16. Beldean-Galea I., Mireștean I. M., Irimie S., Samoilă C., Sandu P., Rusz A., (2016), *Bullying behavior in school – specific form of school violence*, Revista de Medicină Școlară și Universitară, Vol III, Nr. 3, iulie, pp.31-39.
17. Beldean-Galea, I.E. & Jurcău, N. (2010), *Studiul calităților psihometrice ale unui chestionar de evaluare a fenomenului "bullying" la elevi*, Revista de Psihologie Aplicată, 12(1),15-20.
18. Belsey, B. Preluat de pe www.cyberbullying.ca 10 februarie 2018.
19. Benga O., Băban A., Opre A. (coordonatori), (2015), *Strategii de prevenție a problemelor de comportament*, Editura ASCR, Cluj-Napoca.
20. Beran, T., (2008), *Consequences of being bullied at school. In D. Pepler & W. Craig (Eds.), Understanding and addressing bullying: An international perspective* (pp. 44–66).
21. Berger, K. S. (2007), *Update on bullying at school: Science forgotten?* Developmental review, 27, 91-92.
22. Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K., & Kaukiainen, A. (1992), *Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression*. Aggressive Behavior, 18, 117-127.
23. Bocoș, Mușata, Jucan Dana (2010), *Fundamentele pedagogiei. Teoria și metodologia curriculumului. Repere și instrumente didactice pentru formarea profesorilor*, Editura Paralela 45, Pitești, pp.11-12.
24. Bonanno, R., & Hymel, S. (2010), *Beyond hurt feelings: Investigating why some victims of bullying are at greater risk for suicidal ideation*, Merrill-Palmer Quarterly, 56, 420–440.
25. Bowes, L., Maughan, B., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Arseneault, L. (2010), *Families promote emotional and behavioural resilience to bullying: Evidence of an environmental effect*, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51(7), 809–817.

26. Brewster, C., & Railsback, J. (2001), *Schoolwide prevention of bullying*. Portland, OR: Northwest Regional Educational Laboratory.
27. Cairns, R. B., & Cairns, B. D. (1991), *Social cognition and social networks: A developmental perspective*. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp.249-278), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
28. Camodeca, M., Goossens, F.A., Terwogt, M.M., Schuengel, C. (2002), *Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression*, *Social Development*, 11, 332-345.
29. Carney, A.G., & Merrell, K.W. (2001), *Bullying in schools: Perspectives on understanding and pre-venting an international problem*, *School Psychology International*, 22, 364-382.
30. Cillessen, A.H.N, Mayeux, L. (2004), *From censure to reinforcement: Developmental changes in the association between aggression and social status*, *Child Development*, 75, 147-163.
31. Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului, (1989).
32. Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R.(2000), *Observations of bullying in the playground and in the classroom*, *School Psychology International*, *Special Bullies and Victims*, 21(1), 22-36.
33. Craig, W.M.&Pepler, D.J.(1997), *Observations of bullying and victimization in the school yard*, *Canadian Journal of School Psychology*, 13(2), 41-60.
34. Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1994), *A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment*, *Psychological Bulletin*, 115, 74101.
35. Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1996), *Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression*, *Child Development*, 67, 993-1002.
36. Crick, N.R., Casas, J.F., & Nelson, D.A. (2002), *Toward a more comprehensive understanding of peer maltreatment: Studies of relational victimization*, *Current Directions in Psychological Science*, 11(3), 98-101.
37. Crouch, J. L., Milner, J. S., & Thomsen, C., (2001), *Childhood physical abuse, early social support, and risk for maltreatment: Current social support as a mediator of risk for child physical abuse*, *Child Abuse & Neglect*, 25, 93-107.
38. Dauvergne, M., & Johnson, H. (2001), *Children witnessing family violence*, *Juristat*, *Statistic Canada*, p. 21.

39. De Oliveira, W.A., Silva, M.A., Mello, F.C., Porto, D.L., Yoshinaga, A.C., Malta D.C. (2015), *The causes of bullying: Results from the National Survey of School Health (PeNSE)*, Revista Latino-Americana de Enfermagem, 23 (2) (2015), pp. 275-282.
40. Debarbieux, E. (1996), *La violence en milieu scolaire*, vol.I, Etat de lieux, ESF, Paris, pp.45-46.
41. Debarbieux, E. (2010), *Violența în școală: o provocare mondială?*, Institutul European, Iași, pp.60-61, 187.
42. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, (1998), p. 1163
43. Drăgan, I., Ștefănescu P., Povară A., Velicu A., (2009), *Reprezentarea violenței televizuale și protecția copilului*, Centrul de Studii Media și Noi Tehnologii de Comunicare Universitatea București, UNICEF, Editura Vanemonde, pp. 266.
44. Educational Research, 92(2), 86-99.
45. Eftimie, S. (2014), *Agresivitatea la vârsta adolescenței*, Institutul European, Iași, p.59.
46. Eisenberg, D., Gollust, S.E., Golberstein, E., Hefner, J.L., (2007), *Prevalence and correlates of depression, anxiety, and suicidality among university students*, American Journal of Orthopsychiatry 77, 534–542.
47. Espelage, Dorothy L., Susan M. Swearer (2003), *Research on school bullying and victimization: what have we learned and where do we go from here?*, School Psychology Review, Summer, p. 365+. Academic OneFile, Accessed 18 NoVI. 2016.
48. Farrington, D. (1993), *Understanding and preventing bullying*, In M. Tonry (Ed.), Crime and justice: a review of research. Vol. 17. Chicago: University of Chicago Press.
49. Florez, I. R. (2011), *Developing Young children's Self-Regulation through Everyday Experiences Behaviors That Still Challenge Children and Adults*, www.naeyc.org/yc.
50. Fonagy, P., Twemlow, S. W., Vernberg, E., Sacco, F. C., & Little, T. D. (2005), *Creating a peaceful school learning environment: The impact of an antibullying program on educational attainment in elementary schools*, Medical Science Monitor, 11, 317–325.
51. Frey, K.S., Hirschstein, M.K., Snell, J. L., Edstrom, L.V.I.S., MacKenzie, E.P., & Broderick, C.J. (2005), *Reducing playground bullying and supporting beliefs: An experimental trial of the Steps to Respect program*, Developmental Psychology, 41, 479-491.

52. Gail, E. J., & Strain, F. P. (2003), *Helping Young Children Control Anger and Handle Disappointment*, The Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning University of Illinois at Urbana-Champaign, csefel.uiuc.edu.
53. Gills F., Neculau A., Raşid A., (2003), *Violența - aspecte psihosociale*, Editura Polirom, pp.36
54. Guerino, P., Hurwitz, M.D., Noonan, M.E. & Kaffenberger, S.M. (2006), *Crime, violence, discipline and safety in U.S. public schools: Findings from the School Survey on Crime and Safety: 2003-2004* (NCES 2007-303),
55. Guetzloe, E. (1997), *The Power of Positive Relationships: Mentoring Programs in the School and Community*, Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, vol.41, p.100-104.
56. Hanish, L. D., & Guerra, N. G. (2000), *Children who get victimized at school: What is known? What can be done?*, Professional School Counseling, 4(2), 113-119.
57. Hazler, R. J., Miller, D. L., Carney, J. VI., & Green, S (2001), *Adult recognition of school bullying situations*, Educational Research, 43(2), 133-146.
58. Herbert, M & Wookey (2004), *Managing Children's Disruptive Behaviour: A Guide for Practitioners Working*.
59. Hinduja, S., Patchin, J.W.(2017), *Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization*, Child Abuse&Neglect, 73, 51–62.
60. Holt-Lunstad, J., Smith, T.B., & Layton, J.B. (2010), *Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review*, PLoS Med,7(7), e1000316, <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316>.
61. Hoover, J.H, Oliver, R., Hazler, R.J., (1992), *Bullying: Perceptions of Adolescent Victims in the Midwestern USA*, pp.5 -16.
62. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/8th_forum_background_paper_en.pdf.
63. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/8th_forum_background_paper_en.pdf.
64. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/s3_forum_bullying_en.pdf.
65. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/european-forum/seventh-meeting/index_en.htm.
66. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_248_en.pdf.

67. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSerVI.do?uri=COM:2012:0196:FIN:EN:PDF>.
68. <http://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2014/12/Raport-scolara-2016.pdf>.
69. <http://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2014/12/Raport-scolara-2016.pdf>.
70. http://salvaticopiii.ro/upload/p000600010001_Salvati%20Copiii_Raport%20bullying.
71. http://salvaticopiii.ro/upload/p000600010001_Salvati%20Copiii_Raport%20bullying.pdf.
72. <http://www.coe.int/cplre>.
73. <http://www.coe.int/cplre1>.
74. http://www.coe.int/t/dg3/children/violence/OsloReport_en.pdf.
75. <http://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/previous%20projects/EuropeanSchoolCharter/http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSerVI.do?uri=COM:2012:0196:FIN:EN:PDF>.
76. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-wellbeingamong-young-people.pdf.
77. <http://www.europarl.europa.eu/>.
78. [http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(200911\)/EUKidsOnlineIIReports/](http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(200911)/EUKidsOnlineIIReports/)
79. <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20Online%20reports.aspx> .
80. <http://www.sigur.info/docs/resursa-cyberbullying.pdf>.
81. <http://www.un.org/documents/ga/res/45/>.
82. http://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf.
83. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/>.
84. <http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/>.
85. <https://cesie.org/media/ean-pp-web-en.pdf>.
86. https://ec.europa.eu/justice/grants1/programmes-2007-2013/daphne/index_en.htm.
87. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11090>

88. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11090>
89. <https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2014/12/Raport-scolara-2016.pdf>
90. https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Invatamant-Preuniversitar/2015/Strategie-PTS/Strategia-PTS-2015.pdf.
91. https://www.salvaticopiii.ro/ce-facem/drepturile-copilului/conventia-onu-cu-privire-la-drepturile-copilului?gclid=Cj0KCQjw4ImEBhDFARIsAGOTMj-MqrC8hRjVUUGs0zjKVNILPezk7kDB5loTsBlvkqdMwa6vi8Op57AaAn97EALw_wcB.
92. <https://www.youtube.com/watch?v=AcZmrp-3yCs>.
93. https://youtu.be/_5WRpYmInQ4.
94. <https://youtu.be/25VfwNRhZww>.
95. <https://youtu.be/AcZmrp-3yCs>.
96. <https://youtu.be/EhuK0gMH-Co>.
97. <https://youtu.be/g7cKxf-xARo>.
98. https://youtu.be/JSGoC_S7bY0.
99. https://youtu.be/KGr_KFiCX4s.
100. <https://youtu.be/IJbhmDpj8wk>.
101. <https://youtu.be/r8nPvY8ykZw>.
102. <https://youtu.be/YBjkinLTHI> .
103. <https://youtu.be/ypDwpFSzD-M>.
104. <https://youtu.be/YyDJafzuUK4>.
105. Hughes`s, T. (1857), *Tom Brown`s School Days*, Macmillan, Cambridge.
106. Iliescu, D., Popa, M., & Dimache, R. (2015), *Adaptarea românească a Setului International de Itemi de Personalitate: IPIP-Ro* [The Romanian adaptation of the International Personality Item Pool: IPIP-Ro]. *Psihologia Resurselor Umane*, 13(1), 83-112.
107. Ionescu, M., - Radu, I., (coord.), (2001), *Didactica modernă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

108. John Wiley & Sons, Ltd . Jones,L, Doces,M., Swearer, S. & Collier, A.,(2012), *Implementing Bullying Prevention Programs in Schools: A How-To Guide*. The Kinder & Braver World Project: Berkman Center for Internet & Society at Harvard University; MacArthur Foundation. cyber.harvard.edu/.../ImplementingBullyingPre.
109. Kaufman, J., & Zigler, E. (1987), *Do abused children become abusive parents?*, American Journal of Orthopsychiatry, 57, 186-192.
110. Keith, S., Martin M.E. (2005), *Cyber-bullying: Creating a Culture of Respect in a Cyber World*, Reclaiming Children and Youth 13(4): 224-8.
111. Kenneth, W.M., Barbara, A.G., Scott,W.R., Duane, M.I. (2008), *How Effective Are School Bullying Intervention Programs? A Meta-Analysis of Intervention Research* School Psychology Quarterly, Vol. 23, No. 1, 26-42.
112. Khan, S. (2015), *O singură școală pentru toată lumea*, Publica, București, pp. 69-71.
113. King, K. A., Vidourek, R. A., Davis, B., & McClellan, W. (2002), *Increasing self-esteem and school connectedness through a multidimensional mentoring program*, Journal of School Health, 72, 294-299.
114. Kohleberg, L.(1984), *The Psychology of Moral Development*, Hardcover, Harper&Row.
115. Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2012), *Cyberbullying: Bullying in the digital age* (2nd ed)), Malden, MA: Wiley-Blackwell..
116. Krug, E.G., Dahlberg, L. L, Mercy, J. A, Zwi, A. B, Lozano -Ascencio, R. et al. (2002), *Rapport mondial sur la violence et la santé*, Genève, Organisation mondiale de la Santé; Institutul de Științe ale Educației, UNICEF, op.cit., 2006, p. 19.
117. Lagerspetz, Kirsti, M.J., Björkqvist, K., Peltonen, T. (1988), *Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year-old children*. Aggressive behavior 14.6 (1988): 403-414.
118. Legea 221/2019, art.6, art.56.
119. Lemeni, G. & Miclea, M. (coordonatori), autori: Boroș, S., Crișan, M., Kallay, E., Macavei, M., Negru, O., Petra, L., Pintea, S., T. Szentagotai,A., Tărău, A. (2008), *Consiliere și orientare-ghid de educație pentru carieră*, Editura ASCR, Cluj Napoca.

120. Li, Q. (2006), *Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences*, *School Psychology International*, 27(2): 157–170. <https://doi.org/10.1177/0143034306064547>
121. Li, Q., (2005), *New Bottle but Old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools*, *Computers in Human Behavior* 23: 1777–91
122. Limber, S.P., Olweus, D., Luxenberg, H. *Bullying in U.S schools: (2012), status report*. Center City, MN: Hazelden Foundation; 2013.
123. Lorenz, K. (1996), *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, Editura Humanitas, București.
124. Lorenz, K. (2005), *Așa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*, Editura Humanitas, București.
125. Masten, A. S. (2014), *Global perspectives on resilience in children and youth*, *Child Development*. 85: 6–20.
126. Matu, S., A. (2013), *Reglare emoțională în psihopatologie: o analiză critică a dovezilor empirice, a mecanismelor cognitive și a implicațiilor clinice. Teză de doctorat*, Cluj-Napoca. Universitatea „Babeș- Bolyai”.
127. Michaud, Y.A. (1978), *Violence et politique*, Gallimard, Paris.
128. Morita, Y. (1985), *Ijime shuudan no kouzo ni kansuru shakaigakuteki kenkyu* [Sociological study on the structure of bullying group], Department of Sociology, Osaka City University.
129. Morita, Y., Soeda, H., Soeda, K. & Taki, M. (1999), Japan In PK Smith, Y Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (eds), *The Nature of School Bullying: a Cross-national Perspective*, London & New York: Routledge pp.309-323.
130. Muijs, D. (2017), *Can schools reduce bullying? The relationship between school characteristics and the prevalence of bullying behaviors*, *British Journal of Educational Psychology*, 87, 255–272.
131. Mureșan, L., Porkolab, A. (2017), *Gender Differences in Cyber and Traditional Bullying*, *Educația* 21.
132. Mureșan, L., Porkolab, A. (2017), *The effect of bullying and cyberbullying in primary school students communities*, *Educația, Religion, Family in the contemporary society*, LAP LAMBERT Academic Publishing, p.263.

133. Mureșan, L., Stan, C. (2020), *Bullying And Cyberbullying From The Perceptions Of Students In Cluj County*, ERD 2020, <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2021.03.02.5>
134. Mureșan, L., (2019), *Bullying And Cyberbullying Proximal And Specific Differences In Middle Schools In Romania*, ERD 2019, <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2020.06.53>
135. Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., SimonsMorton, B., & Scheidt, P.(2001), *Bullying behaviors among US youth:Prevalence and association with psychosocial adjustmet* JAMA, 285(16), 2094-2100.
136. Neamțu, C. (2003), *Devianța școlară*, Ed. Polirom, Iași.
137. Nelson, H. J., Burns, S. K., Kendall, G. E., & Schonert-Reichl, K. A. (2018), *The factors that influence and protect against power imbalance in covert bullying among preadolescent children at school: a thematic analysis*, The Journal of School Nursing, 34(4), 281-291.
138. Olweus, D. (1991), *Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program*, In D. Pepler and K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression*.
139. Olweus, D. (1993), *Bullying at School: What We Know and What We Can Do (Understanding Children's Worlds)*, Oxford: Blackwell Publishing. P.2.
140. Olweus, D. (1999), *The nature of School Bullying:A Cross+national Perspective*, London & New York, Routledge.
141. Olweus, D. (1999), *Harcelement et brutalités entre élèves*, Paris, ESF, p. 12.
142. Olweus, D. (2012), *Comments on Cyberbullying article:a rejoinder*, European Journal of Developmental Psychology pp.559-568.
143. Olweus, D. (2012), *Cyberbullying: an overrated phenomenon?*, European Journal of Developmental Psychology, 9,520 –538.
144. Olweus, D. (2019), *Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention in: International Journal of Bullying*.
145. Olweus, D. (1994), *Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program*, Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 35(7), 1171-1190.

146. Overbeek, G., Zeevalkink, H., Vermulst, A., & Scholte, R. H. (2010), *Peer victimization, self-esteem, and ego resilience types in adolescents: A prospective analysis of person-context interactions*. *Social Development*, 19(2), 270–284.
147. Pain, J. (1992), *Ecoles: Violence ou Pedagogie*, Matrice, Vigneux, p. 88.
148. Papalia, D. E., Olds Wendkos, S., Duskin Feldman, R. D. (2010), *Dezvoltarea umană*, Editura Trei, București.
149. Pellegrini, A. D., & Long, J. D. (2002), *A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization, during the transition from primary through secondary school*, *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259–280.
150. Pellegrini, A.D., Archer, J. (2005), *Sex differences in competitive and aggressive behavior. A view from sexual selection theory*. In B.J. Ellis & D. Bjorklund (Eds.), *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development* (p. 219-244), New York: Guilford Press.
151. Pepler, D., Craig, W., & O’Connell, P. (2010), “*Peer processes in bullying: Informing prevention and intervention strategies*” in S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (eds.), *Hand-book of bullying in schools: An international perspective* (pp. 469–479), New York, NY: Routledge.
152. Petermann, F., Petermann U. (2005), *Program terapeutic pentru copiii agresivi*, Editura RTS, Cluj Napoca.
153. Peterson, C. & Seligman M. E. P. (2004), *Values in action (VIA): classification of strengths (Philadelphia, Values In Action Institute)*, Available online at: <http://www.positivepsychology.org/taxonomy.htm>.
154. Petrea I. (2011), *Cum să îți crești bine copilul*, Editura Trei, București.
155. Porkolab, A., Mureșan, L., Mihai, A., (2017), *Rolul educației în dezvoltarea identității culturale ale elevilor*, Conferință Națională cu participare Internațională, Editura University Press, Tg. Mureș, p. 132-136.
156. Prince-Embury, S.(2011), *Assessing personal resiliency in the context of school settings: Using the resiliency scales for children and adolescents*, *Psychology in the Schools* 48(7), 672–685.
157. Programa școlară pentru aria curriculară *Consiliere și dezvoltare personală clasele a IX-a – a XII-a*, aprobată prin OMEC și CNC nr. 5287 / 09.10.2006 [în vigoare].

158. Programa școlară pentru disciplina *Consiliere și dezvoltare personală clasele a V-a – a VIII-a*, aprobată prin OMEN nr. 3393 / 28.02.2017 [în vigoare].
159. Programa școlară pentru disciplina opțională, *Adolescență și autocunoaștere, liceu*, aprobată prin OMEN nr. 5638 /11.12.2017 [în vigoare].
160. Protogerou, C., Flisher, A. (2012), *Bullying in schools*. In book: Crime, violence and injury in South Africa: 21st century solutions for child safety., Publisher: MRC-University of South Africa Safety & Peace Promotion Research Unit., Editors: A. van Niekerk, S. Suffla & M. Seedat, pp.119-133.
161. Ramirez, J.M. (2000), *Animal models in the research of human aggression*. *Aggression and Violent Behavior*, 5 (3), 281- 290.
162. Randall, A. (1997), *Adult Bullying*, London, Routledge.
163. Raportul privind violenta copiilor, realizat de Child Helpline International. anul (2011), <http://www.chidhelplineinternational.org>.
164. Raskauskas, J., Stoltz, A.D., (2007), *Involvement in Traditional and Electronic Bullying among Adolescent*, *Developmental Psychology* 43(3): 564-73.
165. Regional WHO strategy in Europe „*Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015–2020*”.
166. Rigby, K. (2003), *Consequences of Bullying in Schools*, *Canadian Journal of Psychiatry*. 48:583-590.
167. Rigby, K. (2007), *Bullying in schools: and what to do about it*, Revis and update edn. ACER Press, Camberwell, Victoria, Australia.
168. Rigby, K., (2002), *New Perspectives on Bullying*, London & Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers
169. Robu, VI., Pruteanu, L. (2015), *Evaluarea rezilienței adolescenților: Proprietăți psihometrice ale unui instrument – Brief Resilience Scale*, *Revista de Psihologie*, 61 (2), 109-120.
170. Rooney, K.(1999), *Encarta World English Dictionary*, Bloomsbury Publishing.
171. Rueckert, L., & Naybar, N., (2008), *Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere*, *Brain and Cognition*, 67, 162–167, doi:10.1016/j.bandc.2008.01.002.

172. Sadoveanu, M. (1975), *Baltagul*, Editura Minerva.
173. Salmivalli, C.(1999), *Participant role approach to school bullying: Implications for intervention*, Journal of Adolescence, 22,453–459.
174. Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Lagerspetz, K.,(1999), *Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescentis participation in bullying situations*, Personality and social Psychology Bulletin, 10, p. 1268-1278.
175. Salvați copiii România, (2016), BULLYING-UL ÎN RÂNDUL COPIILOR, Studiu sociologic la nivel național.
176. Santos, M. M., Perkoski, I. R., Kienen, N. (2015), *Bullying: Atitudes, Consequências e Medidas Preventivas na Percepção de Professores e Alunos do Ensino Fundamental*, Temas em Psicologia, v. 23, n. 4, p. 1017-1033.
177. Sălăvăstru, D. (2004), *Psihologia educației*, Editura Polirom, p.260.
178. Schneider, M. & Robin, A. (1974), *Turtle Manual*. Psychology Department State University of New York Stony Brook, N. Y. 11794, Washington, D.C.; files.eric.ed.gov/fulltext/ED128680.
179. School Violence and Bullying Global Status Report. – UNESCO, (2017), [https:// unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970).
180. Schott, R. M., Søndergaard, D. M., (2014), *School Bullying - New Theories in Context*, Cambridge University Press, pp 21-22.
181. Schwartz, J. P., Lindley, L.D. & Buboltz Jr., W. C. (2007), *Adult attachmentorientations: Relation to affiliation motivation*, Counselling PsychologyQuarterly. 20:253–65.
182. Seals, D., & Young, J. (2003), *Bullying and victimiza-tion: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem and depression*, Adolescence,38, 735–747.
183. Smith, K.P. (2014), *Understanding school bullying its nature & prevention strategies*, SAGE Publications Ltd., London.
184. Smith, P.K., et al. (2002), *Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a Fourteen–Country international comparison*, Child development 73.4 (2002): 1119-1133.
185. Smokowski, P. R., & Kopasz, K. H. (2005), *Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies*, Children and Schools, 27,101–110.

186. Sourander, A., Brunstein Klomek, A., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkari, T., Helenius, H. (2010), *Psychosocial Risk Factors Associated With Cyberbullying Among Adolescents*. *Arch Gen Psychiatry*, 67(7): 720–728.
187. Spears, B., Slee, P., Owens, L., & Johnson, B. (2009), *Behind the scenes and screens: Insights into the human dimension of covert and cyberbullying*, *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217, 189–196.
188. Sternberg, K. L., Lamb, M. E., Greenbaum, C., Cicchetti, D., Dawud, S., Cortes, R. M., Krispin, O., & Lorey, F. (1993), *Effects of domestic violence on children's behavior problems and depression*. *Developmental Psychology*, 29, 44–53.
189. Sullivan, K. (2011), *The Anti-Bullying Handbook*, University Press, Oxford.
190. Șchiopu, U. (1997), *Criza de originalitate la adolescenți*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
191. Șchiopu, U. (1997), *Dictionar de psihologie*. Editura Babel, București.
192. Șoitu, L., Havârneanu, C., Neamțu, C. (2001), *Aggression in school*, Institutul European, pp. 21.
193. Șoitu, L., Havârneanu, C., Neamțu, C., (2001), *Agresivitatea în școală*, Institutul European, pp. 32.
194. Tajfel, H., Turner, J. C. (1979), *An integrative theory of intergroup conflict*., See Austin & Worehel 1979, pp. 33-47.
195. Tattum, D. & Lane, D.A. (1989), *Bullying in Schools Stoke-on-Trent*, Trentham Books.
196. Tattum, D. (1989) *Violence and aggression in schools Stoke-on-Trent*, Trentham Books.
197. Tattum, D., Tattum, E. (1992), *Social Education and Personal Development*, London.
198. Thematic UNO report Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace, (2016), https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/publications/tackling_bullying_from_schoolyard_to_cyberspace_low_res_fa.pdf
199. Tokunaga, R.S. (2010), *Following you home from school: a critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization*, *Computer in Human Behavior*, 26(3):277–287.

200. Townsend, L., Flisher, A., Chikobvu, P., Lombard, C., & King, G. (2008), *The relationship between bullying behaviours and high school dropout in Cape Town, South Africa*. South African Journal of Psychology.
201. Vrasti, R. (2014), *Reglarea emoțională și importanța ei clinică*, Monografie. www.vrasti.org.
202. Wade, E. (2007), *Resilient victims of school bullying: Psychosocial correlates of positive outcomes*, Doctoral dissertation: RMIT University. Melbourne; Australia.
203. Waters, V (2003), *Povești raționale pentru copii*, Cluj-Napoca, Editura ASCR.
204. Widom, C. (2000), *Childhood victimization: Early adversity, later psychopathology*, National Institute of Justice Journal, 1, 2–9.
205. Willard, N.E. (2006), *Cyberbullying and Cyberthreats*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.
206. Wong-lo, M., & Bullock, L.M. (2014), *Digital Metamorphosis : Examination of the Bystander Culture in Cyberbullying SC. Aggression and Violent Behavior*.
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.06.007>
207. www.barnardos.org.uk